

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора Андрія Вознюка
на дисертацію Дьоміної Олени Петрівни
«КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ
ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ АБО СТЕРИЛІЗАЦІЇ»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертації.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю ефективного кримінально-правового регулювання у сфері захисту життя, здоров'я та репродуктивних прав людини, що є одними з фундаментальних прав у демократичній правовій державі. В умовах сучасних соціально-економічних трансформацій, поглиблення демографічних проблем, а також інтеграції України у європейський правовий простір, питання незаконного проведення абортів або стерилізації набувають особливого значення.

Сучасна правова практика свідчить про численні труднощі у застосуванні статті 134 Кримінального кодексу України, пов'язані із нечіткістю формулювань, неоднозначністю тлумачення окремих ознак складу злочину, а також недостатністю методологічного забезпечення процесу розслідування та судового розгляду відповідних справ. Додатково, злочини, пов'язані з незаконним проведенням абортів або стерилізації, характеризуються високим рівнем латентності, що створює додаткові перешкоди для їх виявлення та розслідування.

Окремою складністю є проблема юридичного визначення і розмежування понять «аборт», «стерилізація», «примушування», а також уточнення меж відповідальності медичних працівників. Також важливим аспектом актуальності є відповідність національного законодавства міжнародним правовим стандартам, зокрема положенням Стамбульської конвенції, яка

ставити чіткі вимоги до держав щодо протидії будь-яким формам насильства, включаючи примушування до медичних втручань.

Зважаючи на наведене, детальний аналіз норм кримінального законодавства України, що регулюють відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації, є нагальним завданням, результати якого мають важливе теоретичне і практичне значення. Це дозволить не лише удосконалити законодавчі приписи, а й суттєво покращити практику застосування відповідних кримінально-правових норм, підвищивши рівень захисту репродуктивних прав та здоров'я населення України.

Оформлення дисертації.

За результатами вивчення дисертації та наукових публікацій Дьоміної Олени Петрівни, зарахованих за темою дисертації, можна стверджувати, що наукова праця оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, що містяться у науковій праці, в цілому характеризуються аргументованістю і послідовністю. У роботі не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікацій. Висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок.

Дисертація становить самостійне дослідження, усі сформульовані в дисертації положення та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях. Для аргументації окремих положень було використано праці інших науковців, на які зроблено відповідні посилання.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Результати наукового дослідження апробовано на науково-практичних заходах різного рівня та опубліковано у восьми наукових працях, серед яких чотири статті у наукових фахових виданнях України та чотири тези доповідей

на конференціях. Основні положення дисертації в достатній мірі розкриті в представлених публікаціях.

На основі поданої інформації з дисертації Олени Дьоміної можна зробити висновок, що повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій у публікаціях є достатньою і відповідає вимогам до дисертаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії.

Новизна представлених результатів, проведеного здобувачем дослідження.

Наукова новизна дисертації ґрунтується на комплексному підході до аналізу кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів або стерилізації, зокрема шляхом критичного переосмислення чинних норм кримінального законодавства, урахуванням практики їх застосування та адаптації зарубіжного досвіду.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації розроблено низку нових положень, висновків і рекомендацій щодо оптимізації та підвищення ефективності норм, які визначають зміст і форми реалізації кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів або стерилізації людини.

Серед теоретично нових положень, які запропоновані в українській кримінально-правовій науці:

1. Зміна підходу до назви та структури ст. 134 КК: аргументація щодо невідповідності назви змісту частин 4 і 5 цієї статті; пропозиція внести до назви поняття «примушування», що уточнює обсяг криміналізованих діянь.

2. Визнання необхідності окремої криміналізації незаконної стерилізації, що не охоплюється чинною редакцією, з урахуванням медико-правових процедур.

3. Формулювання нових підходів до розмежування суб'єктного складу: критика чинного положення про спеціальний суб'єкт (медична освіта) як неоднозначного критерію для кваліфікації злочину.

4. Розширене тлумачення наслідків, пов'язаних із безплідністю, з

урахуванням сучасних можливостей репродуктивної медицини.

5. Запропоновані модифікації санкцій за окремими частинами ст. 134 КК, з урахуванням пропорційності покарання та диференціації відповідальності.

6. Поглиблений аналіз впливу Стамбульської конвенції та суперечностей, які виникають при імплементації її положень у вітчизняне законодавство.

7. Авторське визначення лікарської помилки у кримінально-правовому аспекті, засноване на міжгалузевому аналізі (право + медицина), що є інноваційним у межах української юридичної доктрини.

Загалом, дисертантка не лише систематизувала наявні наукові підходи, а й сформулювала нові концептуальні положення, що мають реальне значення для правозастосовної практики та розвитку кримінального законодавства України. Робота демонструє здатність до самостійного мислення, формулювання аргументованих позицій, а також інтеграцію міжнародного досвіду.

Наукова обґрунтованість результатів проведених здобувачем досліджень та їх відповідність темі дисертації.

Структура дисертації ґрунтується на комплексному підході щодо дослідження проблем кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів або стерилізації.

Робота містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що вміщують вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (169 найменувань на 18 сторінках) і вісім додатків на 10 сторінках. Повний обсяг дисертації – 225 сторінок, із них основний текст – 180 сторінок.

При написанні роботи опрацьовано *достатній масив джерел*, що охоплює як законодавчі акти, так і наукові публікації. Особливо імponує використання джерел іноземною мовою.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є *переконливими*. При їх обґрунтуванні використано не лише правові та наукові джерела, а й емпіричні матеріали.

Результати дисертаційного дослідження Дьоміної О.П. є науково обґрунтованими, логічно послідовними та належно структурованими відповідно до мети, завдань і предмета дослідження. У дисертації забезпечено системний підхід до аналізу кримінально-правової відповідальності за незаконне проведення абортів або стерилізації, що реалізовано шляхом залучення як загальнонаукових, так і спеціально-юридичних методів пізнання, застосованих у взаємозв'язку.

Наукова обґрунтованість результатів проведених досліджень забезпечується різноманітністю опрацьованої джерельної бази, емпіричною базою, веденням коректної полеміки, що дозволило автору виконати поставлені завдання.

Дисертація побудована на чітко визначених меті та завданнях, які відповідають темі. Об'єктом обрано суспільні відносини у сфері захисту життя, здоров'я та репродуктивних прав, що логічно поєднано з предметом – кримінальною відповідальністю за незаконне втручання у ці права.

Теоретико-методологічну основу роботи становить ґрунтовне опрацювання широкого кола наукових джерел, зокрема українських і зарубіжних праць з кримінального права, медичного права та правозастосовної практики. Авторка не лише систематизувала наявні наукові підходи, а й сформулювала низку оригінальних положень, що відзначаються новизною і практичною значущістю.

Нормативну базу дисертації становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Основи законодавства України про охорону здоров'я, накази та інші нормативні документи Міністерства охорони здоров'я України, а також кримінальне законодавство деяких зарубіжних країн. У роботі також використовувались окремі положення проекту КК України та проекту Закону України про репродуктивні права та гарантії їх здійснення.

Емпіричну базу дисертації утворює: статистична інформація за період 2020–2023 рр. щодо кількості злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 134 КК та, дотично, ст. 121 і 119 КК; результати вивчення

судової практики (п'ять справ відповідної категорії, розглянутих (переглянутих) судами всіх інстанцій).

Усі теоретичні розробки, висновки та пропозиції, викладені в дисертації, безпосередньо впливають із її теми та охоплюють її повною мірою. Жодна із запропонованих ідей не виходить за межі окресленого дослідницького поля, що свідчить про чітке дотримання дослідницької логіки та високий рівень наукової зрілості Дьоміної Олени Петрівни.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження відповідають темі, є науково обґрунтованими, теоретично вагомими та практично значущими, що підтверджує належний рівень виконання наукової кваліфікаційної роботи.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Аналіз змісту дисертації дозволяє зробити висновок про високий рівень виконання поставлених у роботі наукових завдань. Мета дослідження – вдосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за незаконне проведення абортів або стерилізації – реалізована повною мірою через вирішення чітко окреслених завдань, що охоплюють як теоретико-догматичні, так і прикладні аспекти досліджуваної проблематики.

Дьоміна Олена Петрівна продемонструвала належне оволодіння методологією наукового пізнання. У роботі системно застосовано широкий спектр як загальнонаукових (аналіз, синтез, моделювання, узагальнення), так і спеціально-юридичних методів дослідження. Зокрема, формально-догматичний метод дозволив глибоко проаналізувати термінологічні конструкції ст. 134 КК України, порівняльно-правовий – провести зіставлення із зарубіжним досвідом регламентації аналогічних правовідносин, системно-структурний – забезпечив логічну цілісність аналізу складів злочинів та суміжних правопорушень. Статистичний метод і вивчення судової практики надали дослідженню емпіричну вагу та практичну спрямованість.

Методологічна культура автора проявляється і в логічній послідовності структури дисертації, і в системному характері викладу матеріалу, і в

обґрунтованості запропонованих висновків та рекомендацій. Обґрунтованість висновків підтверджується не лише аналізом чинного кримінального законодавства, а й використанням статистичних даних, судових рішень, проєктів нормативно-правових актів, а також актуальної зарубіжної наукової думки.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що Дьоміна Олена Петрівна повною мірою оволодів методологією юридичної науки та успішно застосував її інструментарій для досягнення поставленої наукової мети. Рівень реалізації дослідницького завдання відповідає вимогам, що висуваються до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції упроваджено та використовуються в:

правозастосовній діяльності – під час практичного застосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації (акти (довідки) впровадження: Вишгородський районний суд Київської області від 26 листопада 2024 року; Головне слідче управління Державного бюро розслідувань; Вишгородський РУП ГУНП України в Київській області);

науково-дослідній діяльності та освітньому процесі – як теоретичне підґрунтя для подальших наукових досліджень проблем застосування кримінально-правового впливу за злочин, передбачений у ст. 134 КК; під час викладання у закладах вищої освіти таких навчальних дисциплін як кримінальне право, кримінологія, кваліфікація кримінальних правопорушень тощо; у процесі підготовки навчальних і практичних посібників, підручників, наукових, науково-практичних коментарів КК, а також підвищення кваліфікації детективів, слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів (акти впровадження результатів дисертації в освітню та науково-дослідну діяльність: Бердянський

державний педагогічний університет від 10 листопада 2023 року; юридичний факультет Донецького національного університету імені Василя Стуса від 6 квітня 2023 року; Національна академія внутрішніх справ від 22 грудня 2023 року).

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

Позитивно оцінюючи рецензовану працю, вважаю за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні аспекти досліджуваної проблематики, висловити свої міркування та побажання з цього приводу.

I. Порівняльно-правовий метод.

Зазначене в розділі наукової новизни положення про: *«удосконалено наукові підходи до вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правової протидії незаконному проведенню абортів або стерилізації з використанням порівняльно-правового методу та з урахуванням дворівневої класифікації юрисдикцій світу...»* викликає зауваження з огляду на некоректне позиціонування даного аспекту як *елемента наукової новизни*. Йдеться не про нове наукове положення, здобуте в процесі дослідження, а про методологічний підхід, тобто один із прийомів наукового пізнання, який застосовується до об'єкта дослідження.

Метод (у даному випадку порівняльно-правовий) і його специфіка використання – це засіб отримання знань, а не самостійний результат дослідження, тому їх не слід кваліфікувати як складову наукової новизни. Аналогічно, згадана дворівнева класифікація юрисдикцій стосується методологічної основи аналізу, а не самостійного наукового відкриття.

Варто уточнити, що саме було досягнуто завдяки застосуванню порівняльно-правового методу – які конкретні положення, висновки чи узагальнення становлять наукову новизну.

II. Співвідношення незаконного проведення абортів або стерилізації та суміжних складів злочинів.

Підрозділ 2.3. починається з ремарки щодо структури дисертацій, однак не містить чіткого обґрунтування вибору методології саме для аналізу співвідношення складів злочинів. Доцільно окреслити за яким критерієм розмежування (об'єкт, суб'єкт, ознаки об'єктивної/суб'єктивної сторони) проводиться порівняння.

Заслуговує позитивної оцінки використання значної кількості прикладів у цій частині роботи. Попри це співвідношення із суміжними злочинами видається дещо фрагментарним. Доцільно було б сформулювати системний підхід до класифікації суміжних складів (наприклад, за безпосереднім об'єктом, характером конкуренції норм, характером наслідків).

У підрозділі одночасно аналізуються: кримінально-правові склади (ст. 121, 134, 140, 139, 142 КК), положення Стамбульської конвенції, норми Закону «Про трансплантацію анатомічних матеріалів», поняття з медичної етики (інформована згода, термін життєздатності плода), що безумовно свідчить про комплексний підхід.

Однак матеріал подається без окремого розділення правових режимів. Доцільно розмежувати: національні кримінально-правові склади, норми міжнародного права (як обґрунтування необхідності криміналізації), медико-правові дефініції (для уточнення предмета посягання). Це зробить підрозділ менш перевантаженим і більш методологічно чистим.

ІІІ. Покарання за злочини, передбачені ст. 134 КК України.

У цілому підрозділ 3.1 містить ґрунтовний аналіз законодавчої конструкції санкцій статті 134 КК України, включаючи їх історичну еволюцію, класифікацію, практику застосування та теоретичні засади. Водночас, попри високий рівень опрацювання теми, є кілька аспектів, на які варто звернути увагу.

Автор неодноразово посилається на одні й ті самі джерела (зокрема, Дудоров, Балабко) з повторенням подібних тез.

Наприклад, на сторінці 172 зазначено:

«В аспекті de lege ferenda принагідно звернемося до моделі санкцій у ст. 134 КК, які свого часу запропонували О. Дудоров та В. Балабко у пропонованій ними удосконаленій редакції досліджуваної заборони. Наведемо ще раз (ми зверталися до цієї редакції ст. 134 КК у підрозділі 2.1 роботи) санкції разом із диспозиціями:

1. Проведення штучного переривання вагітності особою із спеціальною медичною освітою на порушення встановленого порядку або особою, яка не має такої освіти, – карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Дія, вказана у частині першій цієї статті, якщо вона спричинила тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої, а також загибель плоду, якщо строк вагітності перевищував 22 тижні, – карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк до п'яти років» (курсив наш – О.Д.) [38, с. 30]».

Зазначене положення дублюється на сторінках 177-178. Не бачу в цьому потреби.

Водночас виникає запитання чи розглядали в своїх роботах санкції інші вчені?

Висловлена авторкою пропозиція щодо уточнення санкцій частин 1–4 ст. 134 КК України шляхом встановлення мінімального строку основних видів покарань (обмеження або позбавлення волі) заслуговує на увагу як спроба підвищити правозастосовну визначеність.

Водночас при уважному аналізі формулювань виявляється, що в окремих випадках (зокрема у ч. 2 та ч. 4) зазначено лише верхню межу покарання, без фіксації його мінімального строку. Така непослідовність у підході суперечить заявленій меті оптимізації санкцій. Крім того, у роботі потребує посилення аргументація доцільності встановлення саме мінімальних меж санкцій, з огляду

на принципи індивідуалізації покарання, гнучкості кримінально-правового реагування та загальні орієнтири сучасної кримінальної політики.

IV. Є й інші критичні судження і побажання теоретико-методологічного характеру.

Актуальність теми варто було б підкріпити статистичними та аналітичними матеріалами, чітким посиланням на судову практику.

Здобувачка не представила чіткий зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Згадується лише, що тема пов'язана з науково-дослідною темою за наказом МВС. Водночас залишаються поза увагою чинні стратегії та концепції, що стосуються протидії кримінальним правопорушенням.

Положення про недосконалість назви ст. 134 КК України («Незаконне проведення абортів або стерилізації») не є достатньо концептуально значущим, щоб обґрунтовано посідати перше місце серед положень, які виносяться в рубрику «вперше». Зміна назви статті має, радше, техніко-редакційний характер і не впливає суттєво на зміст правового регулювання.

Незрозуміло навіщо 7 сторінок у підрозділі 2.1 дисертації присвячувати аналізу репродуктивних прав, оскільки жодних висновків з цього матеріалу не зроблено.

У кінці розділів варто було б представити висновки до них.

У загальних висновках з першого розділу згадуються лише висновки до підрозділу 1.3., частина з яких стосується положення порівняльно-правового методу, а не власне наукової новизни.

У загальних висновках чи додатках до дисертації, попри наявність ґрунтовного аналізу положень статті 134 Кримінального кодексу України та окремих пропозицій щодо її вдосконалення, відсутня цілісна авторська редакція досліджуваної кримінально-правової норми, яка б передбачала комплексне оновлення усіх ключових елементів складу злочину: об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони та санкцій.

Висловлені міркування у переважній більшості стосуються дискусійних питань, не впливають на належний науковий рівень дисертації, не піддають

сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем, і лише підтверджують складність і злободенність досліджуваної проблематики.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертація *Дьоміної Олени Петрівни «Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації»* за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, повноти викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового завдання та володіння методологією наукової діяльності відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Рецензована робота відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її авторка – *Дьоміна Олена Петрівна* заслуговує на присудження *ступеня доктора філософії* з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Андрій ВОЗНЮК